

Wioletta KAŁAMUCKA

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie
Wydział Nauk o Ziemi i Gospodarki Przestrzennej
e-mail: wkałamuc@umcs.pl
ORCID: 0000-0003-1003-6544

WYKORZYSTANIE KONCEPCJI ZABEZPIECZENIA EGZYSTENCJI W BADANIACH JAKOŚCI ŻYCIA OBSZARÓW PERYFERYJNYCH W POLSCE WSCHODNIEJ NA PRZYKŁADZIE WOJEWÓDZTWA LUBELSKIEGO

**The concept of sustainable livelihood in studies on the quality of life of peripheral areas
in Eastern Poland on the example of the Lubelskie Voivodeship**

Abstract: The aim of the study is to present the differentiation of quality of life of inhabitants in peripheral areas of Eastern Poland, using the concept of livelihood security. The detailed study covered three communes of Lubelskie voivodeship with different natural environment and socio-economic conditions. The research used the method of questionnaire and interviews. The results of the study confirmed that the use of the concept of livelihood security enables an exhaustive analysis of the quality of life and makes it possible to obtain a coherent, unencumbered by sectoralism, and therefore more complete description of this phenomenon.

Key words: quality of life, sustainable livelihood, qualitative research, rural areas, Eastern Poland

WTEP

Znaczący postęp, jaki dokonał się w ostatnich latach w kształtowaniu się koncepcji człowieka w badaniach geograficznych sprawia, że wykraczają one poza opisy i interpretacje w kategoriach redukcjonizmu naukowego. Modele człowieka, jakie kreślą współcześni geografowie, różnią się od modeli tworzonych jeszcze kilkadziesiąt lat temu, stwarzając więcej możliwości dla interpretacji geograficznej. W dyskusji, jaka toczy się wśród geografów na temat ujęcia problematyki człowieka w badaniach geograficznych, coraz częściej zwraca się uwagę na uznanie podmiotowości ludzi (m in.: Maik 2006, Rembowska 2006, Lisocka-Jaegermann 2007, Lisowski 2012). Upodmiotowienie człowieka jako jednostki i przedstawiciela społeczności jest istotnym elementem badań jakości życia. Podejmowanie problematyki szeroko pojętej jakości życia, obejmującej zarówno efekty, jak i sposoby ich osiągnięcia, można uznać za jedną z szans dla współczesnej geografii. Badania te mogą się stać bardziej atrakcyjne i społecznie użyteczne dzięki wykorzystaniu w nich koncepcji zabezpieczenia egzystencji.

Wpłynęło: 09.07.2021

Zaakceptowano: 04.02.2022

Zalecany sposób cytowania / Cite as: Kałamucka W., 2021, Wykorzystanie koncepcji zabezpieczenia egzystencji w badaniach jakości życia obszarów peryferyjnych w Polsce Wschodniej na przykładzie województwa lubelskiego, *Prace i Studia Geograficzne*, 66.4, Wydział Geografii i Studiów Regionalnych Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa, 89-97, DOI: 10.48128/pisg/2021-66.4-06.

KONCEPCJA JAKOŚCI ŻYCIA

Koncepcja jakości życia i koncepcja zabezpieczenia egzystencji powstały w drugiej połowie XX w. na gruncie społecznego niezadowolenia z efektów procesów rozwojowych. Koncepcja jakości życia pojawiła się latach 60. ubiegłego wieku w krajach wysokorozwiniętych realizujących doktrynę dobrobytu. Przy wzroście wskaźników ekonomicznych i dostępności do dóbr i świadczeń społecznych w tych krajach wystąpiło szereg niekorzystnych zjawisk takich jak m.in.: degradacja środowiska, wyczerpywanie zasobów naturalnych, pojawienie się barier adaptacji do bardzo szybkich zmian cywilizacyjnych, zagrożenia związane z kryzysem wartości społeczeństwa przemysłowego – konsumpcja, kultura masowa, przekonanie o nieograniczonych możliwościach technologii, którym towarzyszyły koncentracja i centralizacja władzy, wykorzystywanie środków masowego przekazu do manipulacji społecznej. W tej sytuacji pojawił się termin „jakość życia”, jako przeciwstawny do określenia „poziom życia” który odzwierciedlał materialne aspekty wzrostu gospodarczego. Był to początkowo termin publicystyczny, wzbudzający duże zainteresowanie w szerokich kręgach społeczeństwa, potem zaczęto go używać również w dokumentach różnej rangi. Podstawy naukowe koncepcji jakości życia stworzono później. U jej podstaw znalazła się teoria potrzeb i powiązanych z nimi wartości. W zależności od ujęcia badawczego, odnoszono się do pełnego katalogu potrzeb, zestawu ograniczonego do potrzeb o charakterze niematerialnym lub subiektywnego ich odczuwania. Początki koncepcji wyrosły na gruncie rozważań nad relacją dobrobytu i dobrostanu, ale w dalszych pracach podjęto dyskusję nad zagadnieniami złożonej struktury jakości życia, obejmującej zarówno fakty obiektywne, jak i ich subiektywny odbiór, oraz nad możliwością interpretacji osobistych satysfakcji na poziomie społecznym. Opozycyjny charakter pojęcia „jakość życia” wobec poziomu życia zaważył na późniejszym rozwoju koncepcji, w tym bardzo istotnych dla jej użyteczności metod badawczych. Zmierzały one do pomiaru jakości życia, którą uznano za wyznacznik wdrażania nowego modelu rozwoju – rozwoju zrównoważonego. Dokonywało się to na wiele sposobów: przez ulepszanie dotychczasowych wskaźników wzrostu gospodarczego, do których dodawano nowe składowe lub w których dokonywano zmian sposobu obliczania, tworzenie odrębnych wskaźników o charakterze niematerialnym, korzystanie z zestawów wskaźników o charakterze społecznym i odnoszących się do środowiska przyrodniczego, włączenie subiektywnych ocen ludzi zarówno do wskaźników syntetycznych, jak i dezagregowaniach. Przyjęcie jakości życia jako miernika rozwoju zrównoważonego sprawiło, stała się kategorią również o charakterze operacyjnym, służącą do aktualnego monitoringu. Stąd dokonuje się często redukcji zmiennych opisujących to zjawisko, przez co łatwo traci się istotę jakości życia. Rozwiązań tego problemu poszukuje się w podejściu jakościowym, dającym możliwość pełniejszych analiz. Jak się wydaje szansą na pełniejszy opis zjawiska jest wykorzystanie elementów koncepcji zabezpieczenia egzystencji, zwłaszcza na terenach wiejskich, dla których pozyskanie danych ilościowych jest utrudnione, a często niemożliwe.

KONCEPCJA ZABEZPIECZENIA EGZYSTENCJI

Koncepcja zabezpieczenia egzystencji pojawiła się w latach 90. ubiegłego wieku¹. W odróżnieniu od koncepcji jakości życia powstała na gruncie naukowym i dopiero potem stosowana była w praktyce przez liczne organizacje pomocowe. Naukowcy zauważali niekorzystne zmiany związane z dynamicznym rozwojem gospodarczym, które przybrały charakter globalny. Objęły one również kraje słabiej rozwinięte, chociaż przybrały tam inne formy. Zjawiskiem szczególnie dotkliwie odczuwal-

¹ Zabezpieczenie egzystencji jest polskim tłumaczeniem słowa *livelihood*, używanego dla określenia działań zmierzających do zapewniania podstaw funkcjonowania jednostek lub grup społecznych. Było ono stosowane w literaturze już od lat 40. ubiegłego wieku (de Haan i Zoomers 2005; Bennett 2010). Pierwszą publikacją podejmującą zagadnienia teoretyczne z tego zakresu jest książka K. Polanyi’ego i H.W. Pearsona *Źródła utrzymania człowieka (The Livelihood of Man)* (1977), w której, autorzy podkreślają kontekstowy charakter ekonomii uwarunkowanej czynnikami historycznymi, społecznymi i kulturowymi, co było podejściem odmiennym niż prezentował to główny nurt ekonomii, skierowany na maksymalizację indywidualnego zysku.

nym stało się ubóstwo, które nasilało się mimo pomocy ze strony krajów o wyższym statusie rozwoju i organizacji międzynarodowych. Za źródło tego zjawiska uznaje się narzucenie zachodniego wzorca rozwoju krajom postkolonialnym, wskutek czego przy znaczącej różnicy w poziomie rozwoju już w chwili ich powstania, w krajach tych następowało pogłębianie się dotychczasowych dysproporcji. Szeroko zakrojona dyskusja nad ubóstwem wykazała, że większą uwagę należy zwrócić na różne czynniki i procesy, które w sposób bezpośredni, ale również pośredni, wpływają na zdolność ludzi ubogich do zarabiania na życie, który uwzględniałby nie tylko trwałość tego procesu, ale zrównoważenie względem potrzeb społecznych i zachowania odpowiedniego stanu środowiska. Rozwiązywanie problemu ubóstwa z takiej perspektywy wiązało się z innym sposobem myślenia o celach i priorytetach rozwoju. Kompleksowe podejście, jakie oferowała koncepcja zabezpieczenia egzystencji, wzbudziło zainteresowanie zarówno u przedstawicieli różnych dyscyplin badających sferę ubóstwa i rozwoju, jak i u polityków. Szczególne znaczenie dla badań i konkretnych programów pomocowych miały prace naukowców Instytutu Badań Rozwoju (IDS) Uniwersytetu Sussex w Wielkiej Brytanii, brytyjskiego Departamentu Development International (DFID). Duży oddźwięk miały ponadto badania pod auspicjami ONZ w ramach UNDP oraz organizacji pozarządowych CARE i Oxfam. Wykorzystanie tej samej koncepcji jako podstawy badań i praktycznych programów jest postrzegane jako jedna z jej najmocniejszych stron (Lisocka-Jaegerman 2012). Należy zauważyć, że początkowo koncepcja ta była bardzo silnie powiązana z teorią rozwoju endogenicznego, akcentującego rozwój lokalny. Natomiast dyskusje nad przyszłym modelem rozwoju, w którym zwracano większą uwagę na problematykę człowieka w środowisku, jego miejsca w lokalnych układach terytorialnych, możliwościach właściwego wykorzystania zasobów sprawiły, że do koncepcji zabezpieczenia egzystencji dodano kontekst zrównoważenia używając określenia *sustainable livelihood* (SL).

Za twórców koncepcji SL uznaje się R. Chambersa i G. Conwaya (1991). Założenia koncepcji odnoszą się – podobnie jak w przypadku koncepcji jakości życia – do potrzeb ludzi, ale ujmują je nieco inaczej. Bardzo silnie podkreślono w niej podmiotowość ludzi. Koncepcja SL zakłada, że w sposobie życia zarówno jednostek, rodzin, jak i społeczności wykorzystuje się dostępne zasoby materialne i pozamaterialne, na które składają się – oprócz zasobów fizycznych i ekonomicznych – wiedza lokalna, kapitał społeczny, kapitał kulturowy, a także aspiracje i kreatywność. O zabezpieczeniu egzystencji decydują również inne czynniki, takie jak: warunki lokalne oraz instytucje prawa, które modyfikują działania zmierzające do zabezpieczenia potrzeb. Koncepcja zakłada alternatywność wyborów, która sprawia, że ludzie aby zabezpieczyć swoją egzystencję stosują różnorodne strategie charakteryzujące się wysokim stopniem złożoności, spowodowane dostosowaniem się do zestawu obecnie dostępnych zasobów i tych, które mogą być dostępne w przyszłości. Zrównoważony, zintegrowany sposób zaspokajania potrzeb może z jednej strony zapobiec takim negatywnym zjawiskom, jak nadmierne wyludnianie się niektórych obszarów przy równoczesnym przeludnianiu innych, a z drugiej – pomóc lepiej gospodarować zasobami na poziomie lokalnym. Zabezpieczenie egzystencji jest więc kategorią dynamiczną, a do jej badania podejmuje się studia o charakterze wielodyscyplinarnym. Uwzględniają one także odmienność skal, w jakich zachodzą różnego rodzaju zjawiska (Renaud, Jansky 2008, Iorio, Corsale 2010, Lisocka-Jaegermann 2011, Nikolov, Anastassova, Radev 2011, Lu, Lora-Wainwright 2014).

Koncepcja R. Chambersa i G. Conwaya pozwalała na bardziej spójne i zintegrowane podejście do bardzo ważnego dla krajów słabiej rozwiniętych ubóstwa. Filozofia zrównoważonych źródeł zabezpieczenia egzystencji została zaakceptowana przez Komisję Brundtland (Komisja ds. Środowiska i Rozwoju Narodów Zjednoczonych) na Szczycie Ziemi w Rio de Janeiro w 1992 r. i była promowana jako sposób skuteczniejszej walki z ubóstwem (Krantz 2001). Koncepcja znalazła zastosowanie głównie w badaniach obszarów wiejskich.

Kompleksowe podejście jakie wykorzystuje się w badaniach zabezpieczenia egzystencji, elastyczność, co do skali badań, wnikliwość w poznawaniu rzeczywistych przyczyn aktualnej sytuacji, a przede wszystkim skierowanie uwagi na ludzi i ich potrzeby w określonym miejscu czyni koncepcję zabezpieczenia egzystencji bardzo atrakcyjną dla geografów, zwłaszcza na poziomie lokalnym i w warunkach bardzo szybko zachodzących zmian. Tymczasem w polskiej literaturze geograficznej

koncepcja ta jest bardzo mało znana. Pojawiła się w początkach XXI w. za sprawą prac M. Czerny (m. in. 2005, 2008, 2010, 2012, 2014) i B. Lisockiej-Jaegermann (m. in. 2006, 2007, 2011, 2012, 2015). Prace były włączeniem się w dyskusję nad teoretycznymi podstawami koncepcji, a w wymiarze lokalnym przedstawiły wyniki badań z wybranych obszarów Ameryki Łacińskiej. Pierwsze badania z wykorzystaniem tej koncepcji w Polsce przeprowadził zespół badawczy z Uniwersytetu w Birmingham w ramach grantu *Economic and Social Research Council*, realizowanego w latach 2000–2002. Analizowano w nich przypadek Nowej Huty (Stenning 2002). W ostatnich pięciu latach ukazały się dwie prace autorki, w których przedstawiono wyniki badań nad jakością życia mieszkańców obszarów wiejskich Lubelszczyzny, w których wykorzystano tę koncepcję (Kalamucka 2017, 2018). Do prac, które wykorzystują pewne elementy koncepcji zaliczyć można też pracę V. Pantyley, dotyczącą szans rozwojowych dzieci i młodzieży na Ukrainie (Pantyley 2018).

Użyteczność koncepcji zabezpieczenia egzystencji w badaniach jakości życia jest bardzo duża, zwłaszcza w skali lokalnej. Pomaga przełamać dychotomię w charakterystyce zjawiska jakości życia obejmującej zarówno wymiar opisowy, niewartościujący, wskazujący na unikatowe cechy opisywanego zjawiska, jak wymiar wartościujący. We współczesnych badaniach jakości życia większą uwagę przywiązuje się do aspektu wartościującego, który pozwala ocenić realizację zakładanego, pożądanego wzorca (posiadanie lub nieposiadanie rzeczy, umiejętności, stopień zaspokojenia różnorodnych potrzeb, stopień zadowolenia z życia jako całości i poszczególnych jego sfer). Badania skupiają się przede wszystkim na uzyskaniu odpowiedzi na pytania: na ile i w jakim stopniu? Nie dają natomiast jasnych odpowiedzi na istotne pytania: w jaki sposób i z jakiego powodu? Dopiero analiza obu kontekstów pozwala uzyskać całościowy obraz zjawiska. Taki wieloaspektowy obraz osiągnąć można przyjmując założenia, że satysfakcja życiowa, główny miernik jakości życia wynika z przyjętych strategii realizowanych w oparciu o posiadany zestaw wzajemnie powiązanych kapitałów (fizyczny, finansowy, społeczny, ludzki, przyrodniczy), na który wpływają różne czynniki o charakterze instytucjonalnym i nieformalnym oraz kontekst podatności (zarówno gwałtowne, jak i długofalowe, często cykliczne zmiany, niezależne od ludzi, których skutki są odczuwane i wpływają na zaspokojenie potrzeb), co stanowi istotę koncepcji zabezpieczenia egzystencji.

WYNIKI BADAŃ EMPIRYCZNYCH

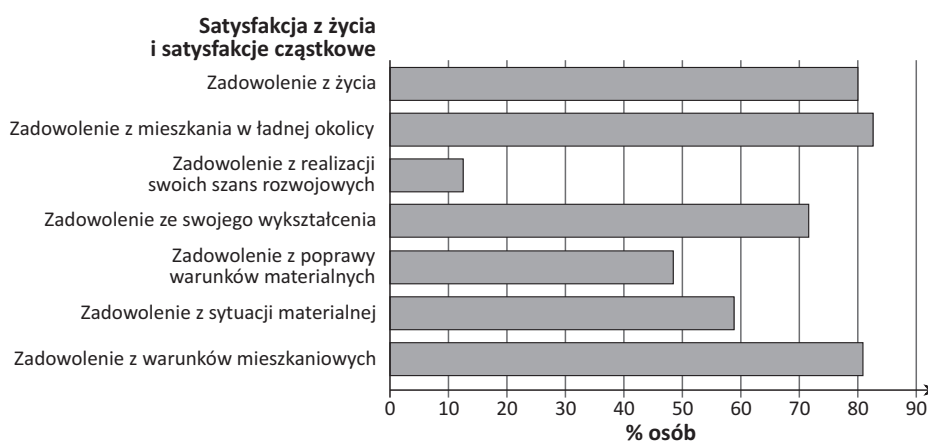
W oparciu o to zintegrowane podejście, autorka przeprowadziła badania terenowe (wywiady kwestionariuszowe i wywiady pogłębione) na obszarach wiejskich Lubelszczyzny – regionu o przewadze funkcji rolniczej i wyraźnych cechach peryferyjności, nie tylko ze względu na położenie przy granicy z Ukrainą i Białorusią, ale również zachodzące tu procesy demograficzne i społeczne. Niższy poziom rozwoju województwa zauważalny jest również na tle Unii Europejskiej. W chwili przystąpienia do niej województwo lubelskie było uznawane za najbiedniejszy region, którego PKB na mieszkańca osiągał wartość 69% średniej wartości dla Polski i 33% dla UE. Województwo lubelskie jest zaliczane do makroregionu Polska Wschodnia i stanowi obszar interwencji publicznej – zarówno ze strony Unii Europejskiej w ramach polityki spójności, jak i z poziomu krajowego w ramach prowadzonej polityki regionalnej.

Badania szczegółowe prowadzono w trzech gminach o odmiennych warunkach środowiska przyrodniczego i społeczno-gospodarczego: Dołhobyczów, położonej w powiecie hrubieszowskim na Wyżynie Wołyńsko-Podolskiej przy granicy z Ukrainą, posiadającej bardzo dobre warunki do rozwoju rolnictwa, na obszarze której znajduje się 14 wsi popegeerowskich; Dzierzkowice, położonej w powiecie krańickim w południowej części Wyżyny Lubelskiej, do niedawna typowo rolniczej z dominacją małych gospodarstw rolnych, na której obszarze rozwinęło się rolnictwo plantacyjne; Janów Lubelski, położonej w powiecie janowskim, na pograniczu Wyżyny Lubelskiej i Kotliny Sandomierskiej. Przedmiotem zainteresowania były tu osady śródleśne położone w centrum rozległego kompleksu leśnego Lasów Janowskich, w których znaczenie funkcji rolniczych po transformacji

ustrojowej w gwałtowny sposób zmalało na rzecz funkcji turystycznej i rekreacyjnej. Wszystkie gminy na pewnych etapach rozwoju były lub pozostają obszarami peryferyjnymi. O peryferyjności gminy Dołhobyczów zadecydowały podziały polityczne dokonywane w szczególności po II wojnie światowej. Gmina Dzierzkowice w poprzednim podziale w administracyjnym znajdowała się przy granicy z byłym województwem tarnobrzeskim. Peryferyjność gminy Janów Lubelski związana jest natomiast z istnieniem na rzece Bukowa jednej z najbardziej stabilnych historycznie granic województwa, stanowiącej w okresie rozbiorów granicę Galicji i Królestwa Polskiego, a obecnie województwa lubelskiego i podkarpackiego.

Badaniami kwestionariuszowymi objęto 300 gospodarstw domowych. Ponadto w każdej z gmin przeprowadzono wywiady pogłębione z liderami (30) oraz wywiady pogłębione z mieszkańcami (32).

Zarówno wyniki badań kwestionariuszowych jak i wywiadów pogłębionych wykazały duże zróżnicowanie czynników, które decydowały o sposobach zabezpieczania egzystencji i jakości życia. Dla mieszkańców gminy Dołhobyczów bardzo duże znaczenie odegrały czynniki historyczne, pograniczność położenia i konsekwencje zmian ustrojowych, które przyniosły likwidację Państwowych Gospodarstw Rolnych. Główny kapitał naturalny, jakim są gleby o wyjątkowo wysokiej jakości ukształtował rolniczy charakter gospodarki gminy, ale szereg czynników historycznych i politycznych sprawił, że zasoby te w ograniczonym zakresie wpływają na poprawę jakości życia mieszkańców. W zadowalający dla siebie sposób wykorzystuje ją stosunkowo nieliczna grupa właścicieli dużych, dobrze wyposażonych w sprzęt gospodarstw rolnych oraz dzierżawcy dawnych gospodarstw państwowych. Ograniczony dostęp do ziemi w małych gospodarstwach rolnych w warunkach gospodarki rynkowej nie zapewnia godziwego utrzymania. Dla wielu gospodarstw domowych sposobem na przetrwanie są strategie migracyjne: stałe i wahadłowe, zapewniające okresowy dochód. Likwidacja PGR-ów w świetle koncepcji zabezpieczenia egzystencji miała charakter szoku, który w sytuacji słabego kapitału wykształcenia i braku możliwości znalezienia innej pracy spowodował powstanie grupy osób „przeegranych” w przemianach strukturalnych. Dla nich głównym źródłem utrzymania stała się pomoc społeczna. Jakość życia, wyrażona stopniem zadowolenia z życia, mimo największego wśród badanych obszarów rozwarstwienia w statusie materialnym mieszkańców, była stosunkowo wysoka (80% zadowolonych). Uwagę zwraca zróżnicowanie wskaźników częściowych uznawanych w statystyce społecznej jako składowe oceny jakości życia: wysoki stopień zadowolenia z warunków mieszkaniowych oraz mieszkania w ładnej okolicy, natomiast bardzo niski wskaźnik zadowolenia z realizacji szans rozwojowych (ryc. 1).

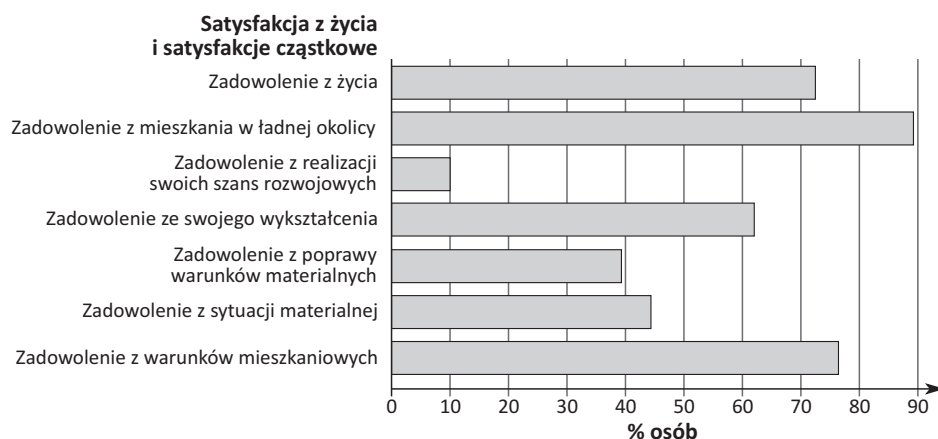
Ryc. 1. Poziom zadowolenia z życia oraz satysfakcji z wybranych składowych jakości życia i zabezpieczenia egzystencji w badanych gospodarstwach domowych w gminie Dołhobyczów

Fig. 1. Level of satisfaction with life and satisfaction with selected components of the quality of life and livelihood in the Dołhobyczów commune

Źródło: badania własne.

Source: own research.

Wyniki badań w gminie Dzierzkowice pokazały, jak kształtują się podstawy egzystencji i jakość życia w warunkach nieznacznie niższej jakości produkcyjnej gleb, ale w gospodarce opartej na tradycyjnych gospodarstwach rodzinnych. Szanse rozwojowe mieszkańców gminy wynikały z sąsiedztwa Kraśnika – miasta, w którym można było znaleźć zatrudnienie, a także możliwości zakładania plantacji krzewów owocowych, które zaczęły tu powstawać w latach 70. ubiegłego wieku. Mieszkańcy gminy dysponują większym kapitałem wykształcenia i stosunkowo dużym, chociaż ukrytym, kapitałem społecznym. Zwartość osadnictwa przyczyniła się do szybszego wyposażenia gminy w wodociągi i kanalizację, a bliskość miasta – do wybudowania sieci gazowej, z której korzysta ponad połowa mieszkańców. Stopniowo utrwala się wizerunek Dzierzkowic jako dobrego miejsca do zamieszkania. Problemem mieszkańców jest brak pracy i wahania cen na rynku owoców, które stawiają wiele gospodarstw domowych w sytuacji niepewności, stąd nadal realizowane są również strategie migracyjne. Społeczność gminy, „zahartowana” w radzeniu sobie w trudnych sytuacjach, charakteryzuje niski poziom roszczeniowości osób korzystających z pomocy socjalnej. Mimo to, w gminie Dzierzkowice odsetek zadowolonych z życia był najniższy i wynosił 72,5%. W strukturze wskaźników cząstkowych charakteryzujących różne aspekty jakości życia widoczny jest wyjątkowo wysoki poziom satysfakcji z mieszkania w ładnej okolicy i najniższy spośród wszystkich analizowanych obszarów poziom zadowolenia z możliwości realizacji szans rozwojowych w obecnym miejscu zamieszkania (ryc. 2).

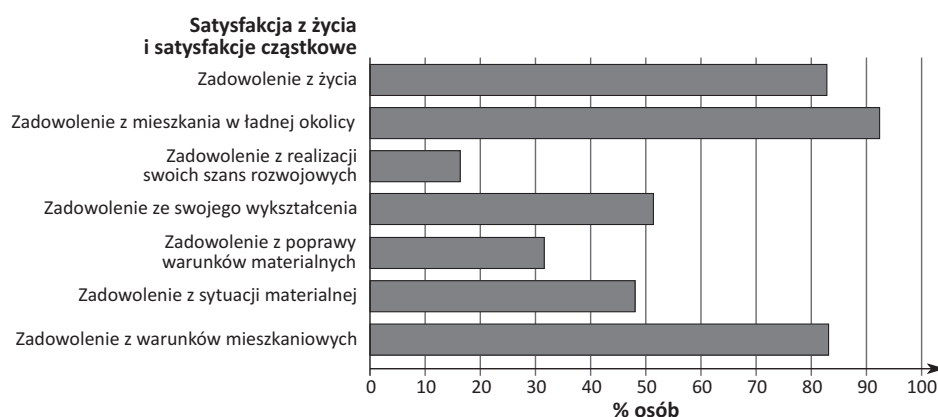

Ryc. 2. Poziom zadowolenia z życia oraz satysfakcji z wybranych składowych jakości życia i zabezpieczenia egzystencji w gminie Dzierzkowice

Fig. 2. Level of satisfaction with life and satisfaction with selected components of the quality of life and livelihood in the Dzierzkowice commune

Źródło: badania własne.
Source: own research.

W odmiennych warunkach kształtowały się podstawy egzystencji i jakość życia w społecznościach gminy Janów Lubelski. Śródleśny charakter osad i pozostawanie w izolacji sprawiły, że w strategii mieszkańców wpisane były renta położenia oraz korzyści z otaczających ekosystemów leśnych i wodnych. Przygraniczne położenie stanowiło w przeszłości źródło dochodów z handlu i przemytu. Znaczenie zasobowych świadczeń terenów, wspomagających zabezpieczenie egzystencji, wzrosło w latach 90. Obecnie wzrasta także rola świadczeń kulturowych związanych z rozwojem rekreacji i znaczenia Janowa Lubelskiego jako ważnego w tej części województwa ośrodka turystyczno-wypoczynkowego. Wykorzystanie tego potencjału ogranicza jednak niska aktywność mieszkańców. W badaniach stwierdzono zjawiska zamykania się w kręgu rodziny, małego zaangażowania w działania wspólne mieszkańców, a jednocześnie pozytywne efekty działań liderów lokalnych. Przykład ten potwierdza tezę związku satysfakcji z życia z rozkładem nierówności. Mieszkańcy osad śródleśnych odznaczali się najniższym zróżnicowaniem dochodów i najwyższym deklarowanym stopniem zadowolenia z życia (83%) (ryc. 3).

Ryc. 3. Poziom zadowolenia z życia oraz satysfakcji z wybranych składowych jakości życia i zabezpieczenia egzystencji w gminie Janów Lubelski

Fig. 3. Level of satisfaction with life and satisfaction with selected components of the quality of life and livelihood in the Janów Lubelski commune

Zródło: badania własne.
Source: own research.

Podobnie jak mieszkańcy omówionych wcześniej obszarów w bardzo wysokim stopniu mieszkańcy gminy Janów Lubelski usatysfakcjonowani byli z powodu zamieszkiwania w ładnej okolicy oraz warunków mieszkaniowych. Natomiast stosunkowo niski stopień zadowolenia uzyskiwali ze względu na posiadane wykształcenie i obecną sytuację materialną.

PODSUMOWANIE

Jak wynika zarówno z przeglądu teoretycznych podstaw omawianych koncepcji, jak i ich praktycznego wykorzystania w badaniach szczegółowych, koncepcja zabezpieczenia egzystencji jest bardzo przydatna w badaniach jakości życia. Kompleksowe podejście wykorzystywane w badaniach zabezpieczenia egzystencji pozwala na poznanie sposobów zaspokajania potrzeb ludzi, a zwłaszcza społeczności lokalnych, w odniesieniu do których brakuje łatwo dostępnych wskaźników umożliwiających zobrazowanie tego zjawiska. W tym kontekście jest ona bardzo pomocna w badaniach jakości życia mieszkańców w obszarów wiejskich stając się wartościowym narzędziem do uporządkowanych i pogłębionych analiz jakościowych.

Analizowane przykłady posiadają nie tylko aspekt poznawczy. Pokazują złożoność sposobów zabezpieczania egzystencji, w szybko zmieniających się warunkach zewnętrznych przy wykorzystaniu różnych konfiguracji posiadanych zasobów. Badania wykazały, że mieszkańcy nie są skłonni do wyjazdu na stałe, o ile nie uzasadniają tego trudności ze znalezieniem pracy. Wyniki badań mogą być zatem wskazaniem do rewizji założeń strategii rozwoju obszarów wiejskich, w których zakłada się migrację ludności wiejskiej do miast jako właściwą ścieżkę dla dalszego rozwoju.

Literatura

- Bennett N. 2010, Sustainable livelihoods from theory to conservation practice: An extended annotated bibliography for prospective application of livelihoods thinking in protected area community research, Victoria, Canada: MPARG (UVic), PAPR (VIU), *Protected Area and Poverty Reduction Alliance Working Paper*, 1.
- Chambers R., Conway G.R. 1991, Sustainable rural livelihoods: Practical concepts for 21st century, *IDS Discussion Paper*, 296, Brighton, s. 1–23.
- Czerny M. 2005, *Globalizacja a rozwój*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Czerny M. 2008, Koncepcja zabezpieczenia egzystencji i podatności społecznej w rozwoju regionalnym, *Biuletyn Komitetu Przestrzennego Zagospodarowania Kraju PAN*, 237, s. 171–185.

- Czerny M. 2012, *Rozwój i ubóstwo w naukach społecznych i przyrodniczych – przegląd współczesnych koncepcji*, [w:] M. Czerny (red.), *Bieda i bogactwo we współczesnym świecie. Studia z geografii rozwoju*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa, s. 9–25.
- Czerny M. 2013, *Studia nad koncepcjami zabezpieczenia egzystencji (livelihood) w Andach północnego Peru*, [w:] A. Dudek (red.), *Szczęśliwi i biedni. Wieś i rolnictwo wobec współczesnych wyzwań rozwojowych: księga jubileuszowa dla uczczenia dorobku badawczego i dydaktycznego profesora Janusza Gudowskiego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa, s. 179–190.
- Czerny M. 2014, Koncepcja livelihood w badaniach obszarów wiejskich w regionach peryferyjnych przykłady z Ameryki Łacińskiej, *Zarządzanie i Edukacja*, 92, s. 5–16.
- Czerny M. 2016, *Rozwój zrównoważony obszarów wiejskich na globalnym Południu*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.
- Czerny M., Aguilar H.C. 2014, *Livelihood: Hope and Conditions of a New Paradigm for Development Studies: the Case of Andean Regions*, Nova Science Publisher's, New York.
- Czerny M., Czerny A. 2015, Zabezpieczenie egzystencji (livelihoods) w dyskusji o bezpieczeństwie ekonomicznym regionów peryferyjnych, *Journal of Modern Science*, 2, 25, s. 241–260.
- De Haan L., Zoomers A. 2005, Exploring the frontier of livelihood research, *Development and Change*, 36/1, s. 27–47.
- Iorio M., Corsale A. 2010, Rural tourism and livelihood strategies in Romania, *Journal of Rural Studies*, 26/2, s. 152–162.
- Kałamucka W., 2017, Zabezpieczenie egzystencji na obszarach wiejskich. Przykład gminy Dołhobyczów, *Studia Obszarów Wiejskich*, 48, 163–174.
- Kałamucka W., 2017, *Jakość życia i zabezpieczenie egzystencji z perspektywy geograficznej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Krantz L. 2001, *Sustainable Livelihood Approach to Poverty Reduction. An Introduction*, Swedish SIDA.
- Lisocka-Jaegermann B. 2006a, *Podmiotowość człowieka w geograficznych badaniach nad rozwojem*, [w:] W. Maik, K. Rembowska, A. Suliborski (red.), *Człowiek w badaniach geograficznych*, Wydawnictwo Uczelniane WSG, Bydgoszcz, s. 39–54.
- Lisocka-Jaegermann B. 2006b, *Latynoamerykańskie obszary wiejskie wobec procesów globalizacji. Zagrożenia i szanse. Przykład meksykańskiego regionu las Huastecas*, [w:] F.M. Gawrycki (red.), *Ameryka Łacińska wobec wyzwań globalizacji*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń, s. 287–300.
- Lisocka-Jaegermann B. 2007, *Kultura w rozwoju lokalnym*, [w:] P. Brezdeń, S. Grykień (red.), *Przemiany regionalnych struktur funkcjonalno-przestrzennych*, t. 9: *Od lokalnego do globalnego wymiaru gospodarowania przestrzenią – nowe jakości przestrzeni społeczno-ekonomicznej*, Zante, Wrocław, s. 77–86.
- Lisocka-Jaegermann B. 2011, *Kultura w rozwoju lokalnym. Dziedzictwo kulturowe w strategiach społeczno-gospodarczych latynoamerykańskich społeczności wiejskich*, Wydział Geografii i Studiów Regionalnych Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.
- Lisocka-Jaegermann B. 2012, *Model zabezpieczenia egzystencji w badaniach i działaniach w zakresie rozwoju lokalnego w dobie globalizacji*, [w:] G. Chimiak, M. Fronia (red.), *Globalizacja a rozwój. Szanse i wyzwania dla Polski*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa, s. 120–137.
- Lisocka-Jaegermann B. 2015, Sustainable Rural Development or (Sustainable) Rural Livelihoods? Strategies for the 21st Century in Peripheral Regions, *Barometr Regionalny*, 1, s. 13–20.
- Lisocka-Jaegermann B., Jaegermann Z. 2013, *Podmiotowość mieszkańców wsi we współczesnych procesach rozwoju obszarów wiejskich w Ameryce Łacińskiej. Przypadek brazylijskiego Ruchu Robotników Rolnych bez ziemi*, [w:] A. Dudek (red.), *Szczęśliwi i biedni. Wieś i rolnictwo wobec współczesnych wyzwań rozwojowych: księga jubileuszowa dla uczczenia dorobku badawczego i dydaktycznego profesora Janusza Gudowskiego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa, s. 216–231.
- Lu J., Lora-Wainwright A. 2014, Historicizing sustainable livelihoods: A pathways approach to lead mining in rural central China, *World Development*, 62, s. 189–20.
- Maik W., 2006, *Problematyka człowieka w geografii w świetle tradycji rozwoju myśli geograficznej*, [w:] W. Maik, K. Rembowska, A. Suliborski (red.), *Człowiek w badaniach geograficznych*, Wydawnictwo Uczelniane WSG, Bydgoszcz, s. 11–26.
- Nikolov D., Anastassova M., Radev T. 2011, *Cap Impact on Rural Households Livelihood Strategies in Bulgaria*, [w:] 2011 International Congress, August 30 – September 2, 2011, Zurich, Switzerland, No. 114610, European Association of Agricultural Economists.
- Pantylej W., 2018, *Potencjał populacji dziecięcej, jego determinanty i modele: casus Ukrainy*. Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Polanyi K., Pearson H.W. 1977, *The Livelihood of Man (Studies in Social Discontinuity)*, Academic Press, New York.

- Rembowska K. 2006, *Człowiek w geograficznych obrazach świata. Próba rekonstrukcji*, [w:] W. Maik, K. Rembowska, A. Suliborski (red.), *Człowiek w badaniach geograficznych*, Wydawnictwo Uczelniane WSG, Bydgoszcz, s. 27–46.
- Renaud F., Jansky L. 2008, *Risk and Vulnerability in Mountain Regions*, 28/2, s. 166–167.
- Stenning A., Świątek D., Smith A., Rochovska A. 2002, *Wykluczenie społeczne a ekonomiczne praktyki gospodarstw domowych w Nowej Hucie. Raport z badań „Życie w przestrzeniach (post)socjalizmu. Przypadek Nowej Huty”*, w ramach grantu Economic and Social Research Council, przeprowadzonych w latach 2000–2002.